

Türk Müzik Kültüründe Bir Patronaj Aracının Kökeni Üzerine İnceleme “Musıkî Tahsili İçin Avrupa’ya Öğrenci Gönderme”

Investigation on The Origine of A Patronage Instrumrnt In Turkish Music Culture “Sending Students to Europe for Musical Education”

Yrd. Doç. Dr. Ahmet FEYZİ *

ÖZET

Orta Asya'daki ilk Türk topluluklarından günümüze gelinceye kadar, eğitim olgusu devlet yöneticileri tarafından üzerinde hassasiyetle durulan bir konu olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan Cumhuriyet dönemine kadar birçok eğitim kurumu teşkil edilmiş ve bu kurumlar sayesinde hem örgün hem de yaygın eğitim türleri imkânlar doğrultusunda verilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde zamanla yerleşen patrimonyal yönetim anlayışı ise bu kurumların gerek ortaya çıkmasında gerekse işlerliğini sürdürmesinde en önemli unsurlardan birisi olmuştur.

Türk tarihi içerisinde önemli değişimlerin yaşandığı Tanzimat dönemine gelindiğinde ise geçmişten gelen geleneksel eğitim kurumlarının yanı sıra yeni eğitim kurumları da açılmaya başlamıştır. Genellikle model olarak batı eğitiminin alındığı bu yenileşme, devam eden zaman diliminde Avrupa'ya öğrenci gönderme ile pekiştirilmeye çalışılmıştır. Bu gelişmeler Avrupa'ya öğrenci gönderme şeklinde somutlaşan yeni bir patronaj aracının da ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bu araştırmada; Tanzimat döneminde ortaya çıkan Avrupa'ya öğrenci gönderme stratejisinin, Cumhuriyet dönemine kadar geçen sürede müzik sanatına ne ölçüde yansıdığı araştırılmıştır. Bu çerçevede ilk olarak ilgili literatür taranmış ve Avrupa ülkelerine musiki eğitimi için gönderilen öğrencilere ait Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan evraklar örnek gösterilerek araştırma konusu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Patronaj, Müzik Eğitimi, Tanzimat Dönemi, Avrupa'ya Öğrenci Gönderme.

ABSTRACT

The education issue has been a subject that has been carefully addressed by the state administrators until the day from the first Turkish communities in Central Asia. From the establishment of the Ottoman empire to the Republican era, many educational institutions had established and thanks to these institutions both formal and non-formal education types was tried to be given in line with the possibilities. The understanding of patrimonial governance, which settled over time in the Ottoman state, is one of the most important elements in the way these institutions continue to function.

When it comes to the Tanzimat period when significant changes took place within the Turkish history, traditional education institutions as well as new educational institutions was started to be opened. This innovation, which is usually taken as a model of western education, has been tried to be reinforced in the future by sending students to European. These developments helped to create a new means of patronage that became embodied as student sending to Europe.

In this research; It has been researched to what extent reflected to the art of music until the republican period of the strategy of sending students to Europe, which emerged during the Tanzimat period. In this framework, the relevant literature has been first searched and research topic has been tried to be illuminated by showed as an example the documents related to the students who sent to European countries for music education in the Prime Ministry Ottoman Archives and

Keywords: Patronage, Music Education, Tanzimat Era, Sending Students to European.

1. Türk Kültüründe Patrimonyal Sistem

İnsanlığın varoluşuyla birlikte ortaya çıkan ihtiyaç olgusu toplumda meslek guruplarının oluşmasını sağlamış ve bu meslek guruplarına mensup kişiler, yaşamsal ihtiyaçlarını bu yoldan elde ettiği maddi ve manevi olanaklarla sürdürmüşlerdir. Edebi, ilmi eser yazarları ve sanatçılar ise genellikle sabit bir ücretlendirmeye bedellendirilmeyip, bu meslek guruplarının sahip olduğu maddi ve manevi olanaklara yeteri kadar sahip olamamıştır. İnalıcık'a (2015a) göre; Matbaanın geniş kitlelere okuma imkânı verdiği, böylece edebi ve ilmi eserlerin, yazarına geçimi için yeterince gelir kaynağı sağladığı dönem gelinceye kadar bilgin ve sanatkâr, hükümdarın ve seçkin sınıfın desteğine muhtaç olarak yaşamıştır (s.7). Bu kişiler genellikle sahip oldukları meziyetlerin somuta dökülen ürünlerini, kendi dönemlerinin üst düzey yöneticilerine ve ileri gelenlerine sunma yolunu deneyerek maddi ve manevi kazanç sağlama yoluna gitmişlerdir. Patrimonyal sistem olarak adlandırılan bu sistem, tarih içerisinde birçok medeniyette sıkça görülen bir emek bedellendirme sistemi olarak kullanılmıştır.

Türk-İslam kültürü içerisinde bu bedellendirme sisteminin ilk örnekleri, edebiyat alanında şair ve yazarların desteklenmesi şeklinde gözlemlenmeye başlanmıştır. İlk başlangıcında "şair-patron" arasında cereyan eden ve İnalıcık'a (2015a, s.9) göre; "Ortaçağ İnan'ı ve Orta Asya'da çok gerilere giden bir gelenek" olan ve Arslan'ın (1999) tabiriyle de; "bir nevi telif ücreti" niteliği taşıyan bu bedellendirme, bazı durumlarda maddi bazı durumlarda ise manevi menfaat sağlama şeklinde görülmüştür (s.14). İslam medeniyeti içerisinde ün yapmış şairlerin yazdığı eserlerin, maddi ve manevi olarak hediyeleştirilmesi olarak somutlaşan bu gelenek, Tezcan'a göre (2015); "İslam dinini kabul eden toplulukların doğal bir kabulü benimsediği *âdâb* anlayışından" ortaya çıkmıştır (s. 398). Kendine özel bir edebî alan olan "Arapça ve Farsça *âdâb* literatürünün", zaman içerisinde Hind-İran ve eski Yunan mirası etkisi altında çeşitli kollara ayrılmasıyla ortaya çıkan bu eserler, patrimonyal sistemin edebi alandaki ilk yansımalarıdır. Durmuş'a (2009) göre; "Siyasetnâme ya da Nasihatnâme gibi devlet yönetiminin yorumlanması anlamını taşıyan ve yöneticilere yönelik yazılan", Şâhnâme, Kâbusnâme, İskendernâme'nin de aralarında bulunduğu bu gibi eserler, seçkinlere ve devlet adamlarına bir nevi protokol kurallarının yanı sıra; atalara ait etik ve ahlaki kuralların öğretildiği eserlerdir (s.93). Bu eserler içerisinde "civanmertlik" gereği bağış yapma ve bağış yaptıktan sonra karşı tarafın duygularını incitmemeye yönelik kurallar da yer alır. İyi bir yöneticide olması gereken meziyetlerin anlatıldığı bu eserler ve bu eserlerin yazarları tarafından aktarılan bu davranış biçimi, her ne kadar büyük ölçüde Arap, Hind, İnan ve Eski Yunan kültürleri içerisinde şekillense de kadim İnan topraklarını da içerisine alan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda da benimsenmiştir. Öyle ki bir Selçuklu veziri olan Nizâmülmülk tarafından yazılan Siyâsetnâme, Osmanlılara kadar tüm Moğol ve Türk hanedanları döneminde idare adamlarına rehber olmuş ve Subtelny'e (1988) göre; XI. yüzyıl sonrasında Orta Asya ve İnan'ı politik olarak kontrol altında bulunduran bu hanedanların önemli bir ilgi alanı haline gelmiştir (s.489). XIV. yüzyıl Anadolu'sunda yaşayan Germiyanoğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları ve Candaroğulları hüküm-

darlarının özellikle edebi alanda göstermiş oldukları hâmilik örneği ise patrimonyal sistemin sanat ve bilim adamlarına yansımaları örnekler niteliktedir. Bu bağlamda; başta şairler olmak üzere birçok bilgin ve sanatkâr Türk hanedanları tarafından kıymete haiz görülmüş ve bu eserler içerisinde tavsiye olunan protokol kuralları gereği olarak nedimlik ve müsâhiblik ünvanıyla hediyeleştirilmiştir. Türkçe klasik şiir türünün ortaya çıkmasını sağlayan Şeyhoğlu Mustafa, Şeyhi, Ahmed-i Dâ'i ve Ahmedî gibi Germiyanlı şairlerin Türk Beylikleri Döneminde müsâhib olarak alınması ise bu geleneğin yani patronajın ne denli benimsendiğini gösterir niteliktedir (Durmuş, 2009, s.30-31; İnalçık,2015a, s.1-16; İnalçık, 2015b, s.3-149).

Türk beylikleri ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun, kendinden sonra kurulacak olan Osmanlı İmparatorluğu'na bu geleneği miras olarak bırakması doğal bir veraset olmakla birlikte; bu intikali, yüzyıllarca kullanılacak olan bir bedellendirme sisteminin Türk tarihindeki yolculuğunun ikinci adımı olarak nitelendirmek mümkündür. Osmanlı hanedanının bu veraseti devralmasıyla birlikte, Kalpaklı'ya (2003) göre; "Orhan zamanında kurulan ilk Osmanlı medresesi ile başlayıp Yıldırım Bayezid devrinde oluşumunu tamamlayan saray hayatı Osmanlı'yı ve sarayını bir edebî merkez hâline getirmiştir" (s.43). II. Murat zamanına kadar süregelen bu akım sayesinde Osmanlı sarayı, önemli şairlerin kendilerini gösterebilmek için mekân olarak benimsedikleri bir yer niteliği kazanmıştır. Padişahın en büyük iltifatı olan "müsâhiblik" ve "nedimlik" makamı bu şairler için ulaşılması düşünülen bir manevi unvan niteliği taşımıştır. Zamanla bir kültür-sanat merkezi niteliğine bürünen bu mekâna intisab eden "Şeyhoğlu Cemali, Şemsi, Nakkaş Sâfi, Gelibolulu Za'ifi, İvazpaşa-zâde Ata'i, Hüsami, Hassan, Bursalı Ulvi ve Aşki gibi şairler sayesinde II. Murat sarayı bir şair muhiti olmuş" ve bu süreç sonunda Osmanlı'daki patronaj anlayışı yerleşmeye başlamıştır (İpekten, 1996, s.21).

Patrimonyal sistemin Türk kültürüne yerleşmesini ve kapsamının daha da genişlemesini sağlayan önemli bir faktör hanedan mensuplarının ilme ve sanata verdiği önem olmuştur. Sanata ve ilme olan şahsi yakınlıklarının yanı sıra İnalçık (2015a) tarafından "hanedanlar arasında bir rekabet ve üstünlük yarışının da simgesi olarak" nitelendirilen ilim ve sanat hâmilliği, Osmanlı hanedanları tarafından bu emek bedellendirme sisteminin daha da benimsenmesini beraberinde getirmiştir (s.8). Osmanlı imparatorluğunun kuruluşunun ardından, I. Bayezid (1389-1402), I. Süleyman (1402-1411), Sultan Musa (1411-14 13), I. Mehmet (1413-1421) den sonra tahta geçen II. Murad (1421-1451) Osmanoğulları'ndan çıkan ilk bilgin ve sanatkâr hakan olarak büyük bir kültürel ve entelektüel faaliyet göstermiş, ilim edebiyat ve sanat çalışmalarını büyük ölçüde desteklemiştir" (Berker,1984, s.152).

Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletme çabası ve bulunduğu coğrafya içerisinde kendi varlığını kabul ettirme mücadelesi nedeniyle, bürokratik camia II. Murad dönemine kadar birçok iç ve dışı mücadeleyle uğraşmıştır. Patrimonyal sistemin daha ciddi derecede hissedildiği, sanat ve ilim açısından büyük hareketliliğin yaşandığı dönem büyük ölçüde II. Murad'la birlikte başlamıştır. Uzunçarşılı'ya (1977) göre bu hareketliliğin nedeni; Osmanlı'nın huzurlu bir devri ancak bu tarih diliminde

görmeye başlamasının yanı sıra padişahın sulh zamanlarında şairlerle, mûsikîşinaslarla birlikte olmayı sevmesi ve kendisinin de şair ve bilgili olmakla beraber mûsikî ile alakalı olmasıdır (s.79). Bu padişah dönemi ile birlikte başlayan sanatsal ve ilmi hareketlilik sayesinde, patrimonyal sistem edebiyat alanı dışındaki sanatsal ve ilmi alanlara da sirayet etmeye başlamıştır. Özellikle İstanbul'un fethedilmesinin ardından, Fatih Sultan Mehmed tarafından bilim adamı ve sanatçılara yapılan hâmilik sayesinde bu şehir adeta bir kültür başkentine dönüşmüştür (Sevengil, Tarih yok, s.57-60). Dil ve kültür birlikteliği taşıması nedeniyle II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed döneminde Osmanlı sarayına intisab eden Azeri ve Türkmen sanat ve ilim adamlarının¹ sayısının bu yolla fazlaşması ise sanat ve ilim adamının gitgide Osmanlı sarayın bir parçası haline geldiğini gösterir niteliktedir. Yavuz Sultan Selim ve daha sonra IV. Murad tarafından yapılan seferlerin ardından, sefer yapılan bölgelerdeki sanat ve ilim adamlarının himaye altına alınarak İstanbul'a getirilmesi da bu sistemin Osmanlı toplumunda pekiştirilmesi adına yapılan önemli olaylar arasındadır. Devam eden süreçte; Kanuni Sultan Süleyman'ın bir sanatçı ve şair olması, bu sistemin devamına bir vesile olmuş ve kendinden sonraki hanedan mensuplarına bu mirasın aktarılmasını sağlayarak, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar değişik alanlarda patrimonyal sistem işleyişinin devam etmesini sağlamıştır. Bu sistemin kusursuz şekilde ileyiş sebeplerinden birinin de Osmanlı hanedanlarının şehzadelik dönemlerinde aldıkları bilim ve sanat eğitimi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Durmuş'a (2009) göre; şehzadelerin de tıpkı sultanlar gibi bilim ve kültür faaliyetlerinin hâmilileri olmaları, bu tür faaliyetlerin merkezden taşraya doğru yayılmasını sağlamıştır (s.32). Bu çerçevede; Osman Gazi'den başlayarak son padişaha kadar, gerek hanedan mensupları gerekse ekâbir olarak bilinen ileri gelenler, ilmin ve sanatın tüm dallarında hizmet veren birçok kişiyi değişik biçimlerde ve miktarlarda destekleme konusunda çekimser kalmamıştır. Bu sistemin kusursuz şekilde yüzyıllar boyu yürütülmesi ise bugün konu ile ilgili araştırma yapan Weber (1978) gibi yazarların patrimonyal devlet analizinde, Osmanlı Devleti'nin bu konudaki özel karakteristiğini "patronajın en uç noktası" olarak referans almasını sağlamıştır (Aktaran:İnalçık 1992, s. 49).

İlerleyen yüzyıllarla birlikte patrimonyal sistem uygulaması sadece sanatçı ve bilim adamlarının desteklenmesi çerçevesinde kalmamış, toplumsal yapı içerisindeki farklı alanlara da sirayet etmiştir ki bu alanların en önemlilerinden birisi eğitim-öğretimdir. Bu bağlamda; Osmanlı Dönemi'nden başlayarak Cumhuriyet'in ilanına kadar süregelen eğitim sistemi ve bu sistem içerisindeki bazı dinamikler, Osmanlı Dönemi patrimonyal devlet anlayışına ait izlerin takip edilebilmesini sağlamaktadır. Gerek bu alan içerisinde yer alan kurumsal yapıların ortaya çıkması gerekse ortaya çıkan bu kurumların işlerliğinin yürütülmesi, patrimonyal devlet anlayışından belli ölçülerden etkilenmiştir.

---

¹ Osmanlı sarayına intisab eden Azeri-Türkmen sanat ve ilim adamları ve mûsikî dünyasında bu ilim adamlarının bıraktığı etki hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. İnalçık 2015b, s.47-62

2. Osmanlı'dan Tanzimat'a Eğitim ve Patronaj ilişkisi

Osmanlı eğitim sisteminin ilk kısmını oluşturan Sıbyan mektepleri ve Dârü'l Huffazlar genellikle 5-10 yaş gurubu kız ve erkek öğrencilerin eğitim gördüğü, ilkokul niteliğindeki eğitim kurumlarıdır. Her mahallede ve hemen her köyde bulunan ve ekseriya camilere bitişik olarak yapılan bu okullar, varlıklı kişilerin hâmilîğiyle hayatiyetini sürdürmüş ve okulu yaptıran kişinin bıraktığı vakfiyeye bağlı olarak eğitim-öğretim hizmetlerini yürütmüştür (Akyüz, 2009, s.88). Türk eğitimi sisteminin diğer bir kurumsal yapısı olan medreseler sayesinde ise Kafesoğlu'na (2003) göre; daha önce-leri dağınık ve hususi şekilde yapılan öğretim, ilk defa Sultan Alp Arslan zamanında programa bağlanmış ve devlet himayesi altına alınmıştır (s.389). Bu dönemde Vezir Nizamülmülk'ün inşa ettirdiği Nizamiye Medreseleri ile bu kurumun en bilinen örnekleri görülmeye başlamış ve Bozkurt'a (2003) göre; bunların yanında Merv, Herat, Belh, Basra, İsfahan, Âmül, Musul, Cizre (Cezîretü İbn Ömer) ve Rey gibi şehirlerde de Nizâmiye medreseleri inşa edilmiştir (s.324). Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi ile birlikte, Anadolu'nun birçok yerinde kurulmaya başlanan medreseler, büyük ölçüde devlet desteğiyle varlığını sürdürmüşse de tıpkı Sıbyan mektepleri ve Dârü'l Huffazlar gibi varlıklı kişilerin hâmilîğine de ihtiyaç duymuşlardır.

Osmanlı askeri eğitiminin temelini teşkil eden Acemioğlanlar Ocağı ise Yeniçeri Ocağına ve Enderun mektebine gönderilecek öğrencilerin ilk olarak eğitime alındıkları okullardır. İlk kuruluşunda savaş esiri olan çocukların alındığı bu okullara, Ankara muharebesinden sonra Rumeli'deki Hristiyan tebaadan muayyen bir kanunla ve devşirme ismiyle Hristiyan çocuklar alınmaya başlanmıştır. Türk dili, kültürü, adetlerini ve Müslümanlığı öğrenme amaçlı olarak 3-8 yıl süreyle Türk ailelerin yanında ikametinin ardından "güzel ve tenasübe sahip olanları saraya" geri kalanı ise Yeniçeri Ocağı için ayrılmışlardır (Uzunçarşılı, Tarih yok, s.508). Askeri teşkilatın diğer bir kolu olan Yeniçeri Ocakları ise Osmanlı ordusunun belkemiğini teşkil eden eğitim kurumlarıdır. Bu ocağın kuruluşuna dair değişik bilgiler olmakla birlikte, Orhan Bey döneminde sayılarının 1000 kadar olduğu ifade edilen, maaşlı ve dâimî hizmet vermesi düşünülen askerler için I. Murad zamanında (1362-1389) Gelibolu'da Acemi Ocağı'nın kurulduğu ve bunun Kazasker Çandarlı Kara Halil ile Molla Rüstem'in yönlendirmesiyle gerçekleştiği genelde tekrarlanan bilgiler arasındadır. Ulûfe olarak adlandırılan ücrete tabi olan bu askeri birlik, bir yönüyle de eğitim kurumu niteliği taşımaktadır. Çağın getirileri olan savaş teknikleri ve teçhizatlarını kullanma yönünden bu ocak zaman içerisinde eğitimler verilmiş ve bir askeri eğitim kurumu olarak Osmanlı askeri gücünün temel dayanaklarından birisi olmuştur. İlerleyen yüzyıllarla birlikte dünyadaki gelişmeler bu ocak tarafından eşzamanlı olarak takip edilememiş ve harp etme kabiliyetini yitiren ocak, zararlı bir topluluk hâline gelmiştir. Bu nedenlerle II. Mahmut tarafından 1826'da kaldırılmıştır (Çamuroğlu, 1994, s.77-93; İlgürel, 1997, s. 385; Beydilli, 2013, s.450-462).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ortaya çıkmış olan diğer bir eğitim kurumu ise saray üniversitesi niteliği taşıyan Enderun Mektebi'dir. Belli kabul şartlarının uygulandığı bu kurum, daha çok devlet yönetimi için gereksinim duyulan bürokratların

yetiştirilmesi amaçlı olarak tertiplenen özel bir eğitim müessesidir. Baykal'a (1953) göre; Enderun'da asıl teşkilat başlangıcı İkinci Sultan Murad zamanında görülür. Fatih Sultan Mehmed'in cülûsundan sonra 855 (1451) ise sarayda çalışmaların ve geniş teşkilât devresinin başlamış olduğu görülür (s.18-25). Başlangıcından itibaren kısmi olarak terfi sisteminin uygulandığı bu kurum, verilen eğitim standardı açısından diğer eğitim kurumlarından hatırı sayılır derecede farklılaşarak Türk eğitim tarihinin en önemli teşkilatı haline gelir. Baykal'a (1953, s.97) göre; Fatih Sultan Mehmed, kurduğu Enderun Mektebi odalarına yerleştirdiği talebelerden aldığı güzel neticelerden ötürü, bu mektepte ilmin umumi hale getirilmesini ve okuyup yazmaktan başka sanatın da bütün şubelerinden faydalanılması için, memleketin en ileri gelen müderrislerinden ve sanat üstatlarından hocalar tayin etmiş ve Akkutatay'a göre (1984) göre; *mektebin akademik yapısını en mükemmel hale getirmiştir (s.34)*. Kapatıldığı tarih olan 1 Temmuz 1909'a kadar, bu kurum içerisinde öğrenim görecekt kişilerin belirlenmesinde izlenen yol haricinde kurumda eğiticilik görevi üstlenen kişilerin seçilmesinde ve emek bedellendirmesinde gösterilen hassasiyet ve cömertlik patrimonyal sistem işleyişinin önemli örneklerini teşkil etmektedir².

Türk tarihi içerisinde bir nevi sivil toplum örgütü niteliği taşıyan diğer eğitim kurumlarından birisi de Ahi teşkilatlarıdır. İlk görülmeye başlandığı Araplardan Anadolu topraklarına 13. yüzyılda Ahi Evren adıyla bilinen "Şeyh Nasirettin Mahmut el Hoyi" ile taşınmıştır. Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin iş ve meslek sahibi olmalarını sağlamak, bu kişileri himâyeye etmek, sanatlarını icra etmelerine imkân vermek ve bunlar arasındaki ilişkileri düzenlemenin yanı sıra Moğol saldırılarına karşı halkı gerektiğinde savaşa hazır duruma getirmek amacıyla kurulan bir teşkilattir (Özkan, 2011, s.40-56). Zamanla Anadolu'nun her köşesine yayılan bu teşkilatlar, kendi geleneksel sistematiği içerisinde muallim, âhi veya pir denilen öğreticiler nezaretinde başta İslam dininin inanç esasları olmak üzere değişik konularda eğitim-öğretim görevi üstlenmiş ve Anadolu'daki meslek eğitiminin ve meslek ahlakının öğretiminde önemli birer kurumsal yapı olmuşlardır. Yine bu teşkilatların oluşumu ve varlığını devam ettirmesinde varlıklı kişilerin üstlendiği hâmilik öneme haiz derecededir.

Osmanlı Dönemi eğitim sistemi içerisinde bugünkü adlandırımıyla yaygın eğitim görevini üstlenen diğer kurumlar ise cami, tekke, zaviye ve kütüphanelerdir. İslam dininin ibadetgâhı olan câmiler; gerek toplumla doğrudan iç içe olması gerekse bu mekânların sadece dini vecibelerin yerine getirildiği bir yer olmasının yanında dini eğitim kurumu niteliği de taşıması bakımından önem arz etmektedir. Camilerin yanı sıra toplumsal yapı içerisinde önemli yeri olan tekke ve zaviyeler ise diğer eğitim kurumlarıdır. İntsâb etme yoluyla katılım sağlanan bu topluluklar, gerek dini açıdan gerekse toplumsal açıdan ihtiyaç duyulan birçok eğitim türünün verildiği yapılardır.

---

² Enderun mektebi içerisindeki emek bedellendirme örnekleri ve maddi manevi ödüllendirme hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde birçok örnek evrak bulunmakla birlikte, bu kurum içerisindeki patrimonyal sistem işleyişini görme açısından incelenmesi gereken diğer bir araştırma Uzunçarşılı'ya ait "Osmanlılar Zamanında Saraylarda Mûsikî " adlı çalışmadır. Ayrıca, Hızır İlyas Ağa'ya ait olan Vekâyi-i Letâif-i Enderûn adlı eser yine bu konuda daha ayrıntılı bilgi için başvuru kaynakları arasındadır. Daha ayrıntılı bilgi için: bkz. BOA-İE.SM 10/947, 13/1333, 9/882, 5/404, 7/692, 8/794, 9/872, 9/879, 9/881, 10/1000, 10/1002 ve Vekâyi-i Letâif-i Enderûn s. 74-109-150-151-177-178-180-446

13 Aralık 1925 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan kararla Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına kadar bu yapılar varlığını sürdürmüŖ ve değişik konularda eğitim görevi üstlenmiŖtir.

Yukarıda özetlenen bilgilerden de anlaşılacağı üzere; Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ile başlayıp 18. yüzyıl ortalarına kadar süregelen okullaşmanın temelinde genel olarak vakıf müesseseleri yer almıştır. Bu vakıf müesseselerinin ortaya çıkışını, patrimonyal anlayışın eğitim alanındaki kurumsallaşmış şekli olarak değerlendirmek mümkündür. Vakıf müesseselerinin yanı sıra ricâl-i devlet ve ekâbir zümrenin desteği, eğitim hizmeti veren bu kurumsal yapıların tarih içerisinde işlerliğini sürdürmesinde önemli rol oynamıştır. Sıbyan mektepleri ve medreseler, hâmilik yoluyla ayakta durabilmiş ve bu hâmililerin inisiyatifleri doğrultusunda eğitim programlarını şekillendirmişlerdir. Bu okullar hâricinde, gerek Acemioğlanlar Ocağı gerekse Yeniçeri Ocağı içerisinde ise patrimonyal sistem işleyişi açısından dikkate değere bazı hususlara rastlamak mümkündür. Acemioğlanlar ocağı içerisinde saraya gönderileceklerin seçilmesi esnasında izlenen yöntem "başarılı ve yetenekli öğrencilerin gözetilmesi" olarak düşünölebileceği gibi hem Enderun'da hem de Yeniçeri Ocağı içerisinde yapılan sabit maaş ödemesi dışında değişik zamanlarda verilen câize, ihsan, in'am ve atiyeler yine patrimonyal sistem anlayışının askeri eğitim teşkilatı içerisinde yansımaları olarak düşünölebilir. Fakat Kodaman'a (1999) göre; XVII. yüzyıldan itibaren devletin zayıflamaya, sosyal ve ekonomik düzenin bozulmaya başlamasıyla, evvela vakıf müessesesi sonra da ona bağlı eğitim ve öğretim sistemi çökmeye başlamıştır (s. X). Bu bozulma haricinde devlet adına yaşanan siyasi sıkıntılar da bir değişim dönemini beraberinde getirmiştir.

1699 Karlofça Anlaşması'nı imzalamasının ardından, artık Osmanlı, "Avrupa devletlerinin çıkarları doğrultusunda zaman zaman ittifak yapılan, zaman zamanda dışlanan bir konuma gelmiştir. Bu andan itibaren Avrupa'yı yakalamak, devletin ihtisamlı dönemini yeniden canlandırmak arzusuyla gözler Batı'ya çevrilmiş ve yapılan bütün yenilik hareketleri Batı'dan mülhem gerçekleştirilmeye çalışılmıştır" (Şişman, 2004, s.1). Devam eden süreç içerisinde matbaanın Osmanlı Devleti içerisinde görölmeye başlanması, Humbaracı ocağının kurulması, Baron de Tott tarafından Avrupa usulüne göre asker yetiştirme çabaları, Mühendishane-i Bahr-i Hümayûn, Mühendishane-i Berr-i Hümayûn'un ve ardından Yeniçeri Ocağı yerine Nizâm-ı Cedîd ordusunun kurulma çabası; bu anlaşmanın ardından gelen değişimlerdir. Bu değişiklikler bir bakıma Osmanlı Devleti'nin batıyla somut anlamdaki ilk alışverişin askeri alanda yaptığı etkileri arasında sayılabilir. Âsâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulması ve Mekteb-i Tıbbiye ile Mekteb-i Harbiye'nin tesis edilmesi ise 18. yüzyılda askeri eğitim alanında benimsenen Avrupa tipi yenileşmenin Tanzimat Dönemi'ne aktarılmış adımı olarak kabul edilebilir. Başta askeri alanda yapılmaya çalışılan bu yenileşmenin sivil halkın eğitim-öğretimine yansımaları ise Tanzimat Dönemi ile birlikte daha da ciddi şekilde gözlemlenmeye başlayacaktır ki bu değişimlerin en önemlilerinden birisi yeniden yapılandırılma yoluna gidilen eğitim sistemi olacaktır.

3. Tanzimat Dönemi ve Eğitimde Tanzimat

Türk tarihinin her döneminde farklı niteliklerde ve ölçülerde değişimler yaşanmışsa da bu değişimlerin en etkilisinin yaşandığı dönem Tanzimat Dönemi'dir. Başka bir tabirle değişim olgusunun değişime uğradığı bir dönemdir. Ortaylı'ya (2015) göre; Tanzimat insanının oluşumunda geleneğin payı vardır ama geleneği değiştirme geleneği, Tanzimatçılarla başlamıştır denebilir (s.19). Toplumsal yapı içerisinde birçok köklü değişimini yanı sıra Ortaylı'nın da vurguladığı gibi; bu dönem, geleneğin içerisinde gelen eğitim anlayışını ve kurumsal yapıları değiştirme açısından da bir değişim dönemine işaret etmektedir. Bu değişim çerçevesi içerisinde, eğitim alanının öncelikli olarak tercih edilme sebebi ise Erdoğan'ın (2013) ifadesiyle; "devletin Avrupa'daki gelişmeleri takip etmesinin ve ülke dâhilinde üretmesinin en önemli kanalı olarak" görmesidir (s.132). Bu düşünce ile eğitim ve öğretim adına yeni kurumsal yapılar teşkil edilirken öte yandan kökeni asırlara dayanan Medreseler, Sıbyan Mektepleri, Enderun Mektebi de varlığını bu yüzyıl içerisinde de sürdürmeye devam etmiştir. Başka bir anlatımla "medrese" ve "mektep" kavramlarının iç içe yaşadığı bir döneme girilmiştir.

Bu değişim çerçevesinde ilk öncelikli olarak; örgün eğitim alanında hizmet veren kurumlar, devlet desteğiyle birlikte daha sistematik hale getirilerek çeşitlendirilmeye başlanmıştır. Eğitim-öğretim bağlamında yeni kurumsallaşma şekli görülmeye başlamış ve sivil halkın eğitiminde, geçmiş yüzyıllarda görülmeyen bir sınıflandırmanın da ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Bu dönem sonrasındaki örgütlenme şekli şu şekildedir:

1. Mekteb-i Maârif-i Adfî (1839)

a. Maârif-i Adliye

b. Ulûm-u Edebiye

2. İstanbul'da beş rüşdiye (1848)

3. Darü'l- Maârif (1850)

4. Darü'l-Muallimin (1848)

5. Darü'l-Fünûn açma teşebbüsü (1846)

6. Vilâyetlerde yirmi beş rüşdiye açma kararının verilmesi (1853) (Kodaman, 1999, s.14).

1859 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ve 1864 yılında yayınlanan Maârif-i Umu-miye Nizamnamesi'nin ardından ortaya çıkan yeni eğitim örgüsü ise aşağıdaki şekildedir:

A. Mekâtib-i Umûmiye

1. Mekâtib-i Sıbyaniye

- a. İslam okulları
- b. Gayr-i müslim okulları
- c. Kız sıbyan okulları

2. Mekâtib-i Rüşdiye

- a. İslamlar için rüşdiye
- b. Hristiyanlar için rüşdiye
- c. Kız rüşdiyeleri

3. Mekâtib-i İdadiye

4. Mekâtib-i Sultaniye

- a. Kısım-i âdi
- b. Kısım-i âli

5. Mekâtib-i Âliye

- a. Darü'l-Muallimîn
- b. Darü'l-Muallimât

B. Mekâtib-i Husûsiye (Kodaman, 1999, s. 24-25).

Bu yeni şekillenmenin ardından II. Abdülhâmîd döneminde bu kurumsallaşma daha da sistematik bir hale getirilerek, bu tarihe kadar görülen aksamalar zamanla giderilmeye çalışılmıştır.

4. Avrupa'ya Öğrenci Gönderme ve Müzik Eğitimi İçin Avrupa'ya Giden Mûsikîşinaslar

19. yüzyıl süreci içerisinde eğitim-öğretim alanında yapılan yenilikler, sadece yeni kurumların açılması ve sınıflandırılması ile sınırlı kalmamış, değişim olgusu bu anlamda benimsenen felsefesinin bir göstergesi olan "eğitim politikalarına" da kısmi olarak sirayet etmiştir. Tanzimat Dönemi'nin getirdiği yenileşme fikriyle birlikte kurumsallaşma açısından model olarak büyük ölçüde "Avrupa" esas alınmaya başlanmıştır. Başta Osmanlı ordusunun asker ihtiyacını karşılama amacı ile kurulan askeri okullar tesis edilmeye başlanmış, ardından bu yeni kurumsallaşma anlayışı sivil halkın eğitimi içinde benimsenmeye başlanmıştır. Fakat bu yeni kurumsal yapılar teşkil edilirken, başka bir problem ortaya çıkmıştır ki oda Erdoğan'ın (2010) tabi-

riyle; "yeni açılan modern okullarda Batılı bilgiye vakıf eğitimci ihtiyacıdır" (s.124). İlerleyen süreçle birlikte sanayi ve bürokratik alanlarda da girilen yenileşme ile birlikte bu ihtiyaç; siyasi ve askeri bakımdan etkin güç olan "Avrupa'yla değişik şekillerde eğitim münasebetinde bulunma" fikri ve bu fikrin somutlaşmaya başlayan ilk şekli olan "Avrupa'ya öğrenci gönderme" stratejisini belirginleştirmeye başlamıştır. Başlangıçta, devlet tarafından "Avrupa'nın sahip olduğu ilmi anlama ve bu ilmi Osmanlı toplumuna taşıma" gerekçesiyle bireylere sağlanan bu olanak, Erdoğan'a (2010) göre; "siyasi bir dönemeç olan Meşrutiyetin ilanına (1876) kadar kendi içinde serüveni olan bir devlet politikası" şekline dönüşmüştür (s.123).

Avrupa'da daimi olarak Türk elçiliklerinin kurulması, eğitim alanında benimsenen bu yeni stratejiyi destekler nitelikte diğer bir gelişme olmuştur. Bu gelişmelerin ardından Avrupa'ya tahsil için gönderilen ilk öğrenciler görülmeye başlamıştır. Şişman'a (2004) göre; 1815'e doğru İtalya'ya matbaacılık tahsiline gönderilen Massâbiki'nin, Mehmed Ali Paşa'nın Avrupa'ya yolladığı ilk Osmanlı öğrenci olduğu kabul edilebilir ve Osman Nureddin'in de yine Mehmed Ali Paşa tarafından Fransa'ya gönderilen ilk öğrenci olduğu söylenebilir (s.3). Mehmed Ali Paşa'nın ardından Osmanlı hükümetinin Avrupa'ya öğrenci göndermeye başlaması ise 14 Aralık 1830 tarihine denk gelmektedir (Şişman, 2004, s.5; Erdoğan, 2013,s.25). Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte, bu strateji Osmanlı bürokrasisi tarafından iyice benimsenmiş ve Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin sayısının fazlalığıyla paralel olarak "Osmanlı işlerinin de düzene gireceği" düşüncesi hanedan ailesi tarafından da iyiden iyiye benimsenmiştir (BOA-İ.HR 4/198). Islahat Fermanı'nın ilanından sonra bu konuda dikkate değer diğer bir gelişme ise yurtdışına gönderilen öğrencilerin teftiş edilmesi ve bu teftiş sonucunda bir takım sıkıntıların görülmesidir. Bu gelişmeye paralel olarak öğrenci sayısının fazlalaşması zamanla Osmanlı Devleti'ni Fransa'da bir okul açma mecburiyetinde bırakmıştır. Şişman'a (2004) göre; Sultan Abdülmecid'in izni ve arzusu ile Mekteb-i Osmâni, o yıllarda Paris'in şehir sınırları dışında bulunan Grenele Mahallesi, Violet Sokağı 53 numaralı binada Fransız Maârif-i Umûmiye Nâzırı'nın himâyesinde Ekim 1857'de resmen açılmıştır (s.25). Fakat yapılan masrafların karşılığı olacak şekilde verim alınamaması ve gerekli eğitim sisteminin Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yerleştirilmesi düşüncesinin etkisiyle bu okul 1864 yılında kapatılmıştır. Bu okulun kapanmasının ardından aynı ihtiyacın karşılanması adına Avrupa tarzı eğitim veren bir okulun İstanbul'da kurulmasına karar verilmiştir. Daha önce Acemioğlanlar mektebi olarak Enderun'a öğrenci yetiştiren Galata Sarayı, 1868 yılında Mekteb-i Sultani adını alarak bu yönlü bir eğitim ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. II. Abdülhâmîd dönemi ile birlikte gitgide kurumsallaşmaya başlayan bu politika, 1892'de Padişah'ın Fransa'ya öğrenci gönderilmemesi iradesinin de etkisiyle kesintiye uğramış ve daha sonra bu uygulama tamamen kaldırılmıştır. Dârü'l-fünun'un açılışına kadar yurtdışında eğitim gören öğrencilerin büyük çoğunluğu geri çağırılmıştır. Bu tarihten sonra kısmi olarak uygulanmaya devam eden bu politika, 1914 yılında Müslüman kız çocuklarının da tahsil için gönderilmesiyle birlikte yeni bir boyut kazanarak Cumhuriyet Dönemi'ne kadar işlerliğini sürdürme-

ye devam etmiştir³.

19. yüzyılla birlikte başlayan bu eğitim imkânının ilk dikkate değer tarafı tamamen devlet tarafından sağlanan bir olanak olmasıdır ki tahsil giderleri Osmanlı Devleti tarafından karşılanan bu öğrencilerin arasında milliyet ve din ayrımı yapılmaması ise dikkat değer bir husustur. Ayrıca gönderilen öğrencilerin harcırah ve maaşlarının yanı sıra tüm yaşamsal ihtiyaçlarının eksiksiz bir şekilde devlet tarafından karşılanması ise yaşanan değişikliğe paralel yeni bir “*patronaj aracı*”nın ortaya çıkmasını sağlamıştır ki Osmanlı toplumu gibi patrimonial sistemin baskın olarak gözlemlendiği bir toplumda bu araç çok kısa zamanda benimsenmiştir⁴.

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla başlayan ve yukarıda bahsi geçen yeni okullaşma ve uygulanan eğitim politikasının müzik kültüründe yol açtığı en köklü değişikliklerden birisi de kapanan Mehterhâne yerine Musikâ-i Hümâyûn'un açılması ve öncelikli olarak bu kurum içerisinden Avrupa'ya öğrenci gönderilmesidir. Aksoy (1985) tarafından “*Mûsikî Tanzimatı*” olarak adlandırılan ve yeni bir dönemin başlangıcına işaret eden bu yenilik, kurumun açılmasından sonraki dönemi tamamıyla etkilemiş ve bir bakıma Cumhuriyet Dönemi'nde benimsenecek olan hem kurumsal değişimin hem de müzik eğitim politikasının temellerinin atılmasına önayak olmuştur (s.1214). Tahsil amaçlı olarak Avrupa'ya öğrenci gönderme politikasının diğer eğitim alanlarında yaygınlaşması ve hanedanlık tarafından benimsenmesinin yanı sıra, bu kurum içerisinde Klasik Batı Müziğinin esas alınması ve bu müzik türünün öğrenimine duyulan ihtiyaç, mûsikî alanında da bu politikanın uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca Gazimihal'e (1955) göre; “Avrupa'da –her müzik sahasında- teknik güçlükler artıp repertuarlar genişledikçe her birini yenmeye namzet pehlivanların sayısının merkezden merkeze durmadan artması da” bu politikanın mûsikî alanında benimsenmesinin diğer bir nedeni olarak görülebilir (s.84). Bu gelişmeler sonucunda 19. yüzyılın son çeyreği ile birlikte, başta Musika-i Hümâyûn'da görevli kişiler olmak üzere birçok mûsikîşinas eğitim almak üzere Avrupa'ya gönderilmiş veya kendi olanaklarıyla gitmiştir.

Avrupa'ya bu dönem içerisinde musikî tahsili için giden öğrenciler kısmi olarak Baydar (2010) tarafından araştırılmış ve sadece Viyana Müzik Akademisi'ne kayıtlı olan öğrencilere dair aşağıdaki liste verilmiştir:

3 Bu konu ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bkz. Şişman, 2004 ve Erdoğan 2009, 2010, 2013

4 Bu konuda örnek bir belgenin içeriği şu şekildedir:

Mâliye Nezâreti'ne Buyuruldu-i Sâmî

Mek-teb-i tibbiye doktorlarından olub bundan akdem tahsil-i maârif zımında Paris'e gidüb ikmâl-i fûnûn ile Dersâdet'e avdet etmek üzere olan Binbaşî Niyazi'nin yerine İsveç tercümanı Jour Timo'nun oğlu olub mekteb-i mezburun beşinci sınıf talebesinden bulunan Elfinos Timo'nun Paris'e gönderilmesi mekteb-i mezkûr nâzırını faziletlü efendî hazretleri tarafından ba-takrîr ifâde ve istid'â olunmuş ve merkumun yüz seksen frank maaş tahsisiyle Paris'e ağırâmı hususuna bil-istifzan ol bâbda irâde-i hazret-i pâdişâhi dahi müteallik ve şeref-sudûr buyurularak keyfiyeti Paris sefâret-i seniyyesine buyurulmuş olmağla ol vech ile icra-ı iktizâsı husûsuna himmet buyuruldu.(BOA-HR.MKT 86/40)

Kyasim NEDJEL
Sigfred PIKET
Fiedrich POPPER
Rupen RAFAELIDAN
Lazar SCHÂCHTER
Eugenia SCHWARTZ
Margarethe SCHWARTZ
Mehmed SEIFEDDİN BEY
Mehmed SEZAI BEY
Felix SILBERMANN
P. MOSES SRABIAN
Onnig SÜRMEĻIAN
Rita VENTURA (s.243-245).

Baydar tarafından verilen listenin dışında başka şahısların da Avrupa'ya musıkî tahsiline gittiğine veya gönderildiğine dair Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bazı belgeler bulunmaktadır. Bu arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler ışığında Avrupa'ya tahsil için gönderilen bu ilk mûsikîşinaslardan bazıları belirlenmeye çalışılmıştır ki belirlenebilen isimler ve ilgili belgeler aşağıda verilmiştir.

Osmanlı Devleti tarafından mûsikî tahsili için yurtdışına gönderilen mûsikîşinaslardan birisi "Devlet Efendi" ismiyle bilinen Cosmi Devlet'tir. Callisto Guatelli'nin ardından Musika-i Hümâyun'un şefliğini yapmıştır. Baydar'a (2010) göre; Ekim 1852'de İstanbul'da doğan Cosmi Devlet Efendi, 12 Eylül 1881'de Viyana Müzik Akademisi'ne girmiştir. 1882-1884 yılları arasında okuduğu Viyana Müzikseverler Cemiyeti Konsevatuarı'nda; piyano, armoni, oda müziği, orkestra ve koro dersleri almıştır (s.230). Devlet Efendi'ye mûsikî tahsili için verilen maaşa ait Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan belge içeriği aşağıda verilmiştir.

Devletlü Efendim Hazretleri;

Dersââdette piyano muallimi olub iki seneden berü Viyana Musıkî Mektebi'ne devam ile indel imtihan birinci numero kazanmakda olan Devlet Efendi'nin fakr-u zarûreti cihetiyle mektebe devamdan âciz edildiğinden ve ikmâl-i tahsiline bir sene kaldığından sâye-i maârifvâye-i hazret-i pâdişâhide mûmâileyhin iki senelik emeği hebâ olmamak ve ikmâl-i tahsili ile diplomasını almak üzere Sanâyi-i Nefise bütçesinden kendisine yüz yegirmi filorin maaş tahsisine müsâade Viyana Sefâret-i

Seniyyesinden mebus-ı tahrirâtın tercümesi leffiyile Hâriciye Nezâret-i Celilesinin tezkiresi leffen arz u takdim kılınmağla ol bâbda irâde-i seniyye-i hazret-i şehinşâhi ne vech ile şeref-mûteallik buyurulur ise icrâ-yı hükm-i âlisine ibtidar edileceği beyânıyla tezkire-i senâveri terkim olundu efendim.

Fi 27 Ramazan 300

Fi 20 Temmuz (2)99

İmza

Mâ'ruz-i çâker-i keminelidir ki;

Reside-i dest-i tâzim olan işbu tezkire-i sâmiye-i sâdâret-penâhileriyle melfûf tezkire ve tercüme-i manzur-u âlî buyurulmuş ve ber-vech-i istizan mûmâileyh yüz yegirmi filorin maaş-ı muvakkat tahsisi husûsuna irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhi mûteallik ve şeref-sudûr buyurularak mezkûr tezkire ve tercüme îâde kılınmış olmağla ol bâbda emr u فرمان hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 29 Ramazan 300

Fi 21 Temmuz (2)99 (2 Ağustos 1883)

İmza (BOA-İ.HR 290/18235)

Musika-i Hümâyûn'dan Avrupa'ya mûsikî tahsili için giden şahıslardan birisi ise Saffet⁵ Bey'dir (Atabinen). Kolağası olarak devlet tarafından Fransa'nın Paris kentine giden Saffet Bey Gazimihal'e (1955) göre; Abdülaziz devrinde, İbrahim Bey'in yetiştirmesi "ser karini hazreti şehriyârî" Hasan Bey'in (ki sonraları Hicaz valisi olan Hacı Hasan Paşadır) inha ve delaletiyle büyük babasının ocağı olan Muzika-i Hümayun'a çırağ oldu (s.117). Öztuna'ya (1969) göre Musika-i Hümâyûn'a giriş tarihi 1863'tür (s.77). Çocukluk yıllarıyla birlikte almaya başladığı flüt eğitiminde zeki ve çalışkanlığıyla hemen kendini gösteren Saffet Bey, Musika-i Hümâyûn'un II. Abdülhâmîd döneminde gösterdiği büyük ilerlemede öncü kişiler arasında sayılır. Sevengil'e (1970) göre; bu hareketin başında fülütist Saffet Atabinen vardır. 1858 yılında doğmuş, pek küçük yaşta Musika-i Hümâyûn'a alınarak orada yetişmiş, ikinci Abdülhâmîd devrinde 1886'da Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) rütbesiyle Paris'e gönderilmişdir (s.105).

Kolağası Saffet Bey'in Paris'e gönderilmesinden sonra, mesken kirası ve şahsi masrafları için verilmesi uygun görülen maaşa ait Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden elde edilen belge içeriği aşağıdaki gibidir:

---

5 Başbakanlık Osmanlı arşivinde elde edilen belgede bu isim Safvet olarak geçmiştir.

Devletlü efendim hazretleri;

Musika-i Hümâyûn kolağalarından olub Paris Konservatuvarı'na azîmet-i râhin müsâadesine cenâb-ı pâdişâhi olmuş olan Safvet Bey'in bermûcib-i irâde-i seniyye mesârif-i îfâsı cânib-i sefâretten tesviye olunacak ise de mûmâileyhin musikî tâlimhânesine girdikten sonra bu'd-i mesâfe cihetiyle sefârethânedede ikâmet edemeyeceğinden mesken kirâsı ve mesârif-i zâtîyesi için mûmâileyhe şehrî beşyüz frank tahsisi ve îtâsı münâsib olacağını hâvi Paris Sefâret-i Seniyyesi'nden cevâben vârid olan tahrîratın tercümesi Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle beraber arz u takdîm kılınmağla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhi şeref-müte'allık buyurulur ise infâz-ı hükmi celîlesine ibtidâr eyleyeceği beyanıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim.

21 Rebiül-ahir 304 (17 Ocak 1887)

Sadarazam

Kamil

Mâ'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki;

Reside-i dest-i tâ'zim olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle mantûk tezkire ve tahrirat tercümesi huzur-u âlî olmuş bervech istîzân-ı mûmâileyhe şehrî beşyüz frank tahsisi dâhiliye rüesâsına cenâb-ı pâdişâhi buyurularak zikr olunan tezkire ve tercüme iade kılınmış olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 23 Rebiül-ahir 304 (19 Ocak 1887)

Ser-katib-i hümayunlarından (BOA-İ.HR 304/19308)

Devlet himayesi ile yurtdışına gönderilen öğrencilere ait diğer bir evrak ise Bulgaristan komiserliği tarafından yurtdışına gönderilecek öğrenciler hakkında verilen evraktır ki bu evraktan herhangi bir isim tespit edilememekle birlikte evrak içeriği şu şekildedir:

Bulgaristan komiserliği

Sofya

Adedi

7093/557

Huzûr-u sâmi-i cenâbı sadâret-penâhiye

Mâ'rûz-ı çâker-i kemîneleridir;

Elsine-i cedide ve tiyatro ressamlığı ve musikî ve ilm-i hendese tahsili için Bosna Emâreti hesâbına olarak beş talebenin Avrupa'ya gönderileceği istihbar edilmiş olmağla arzına cür'et eylerim. Ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi Recep 324

Fi Ağustos 322 (Eylül 1906)

Yâver-i harb hazret-i şehriyâri

Bulgaristan Komiseri

Ferik

Bende

Mühür (BOA-AJMTZ.(04)) 146/26)

Bu konuda gösterilebilecek diğer bir örnek, Baydar tarafından yapılan araştırmada da ismi geçen ve Asal kardeşler olarak Türk müzik tarihinde yer edinen Sezai Asal ve Seyfeddin Asal'dır. Maarif Nezareti Tercüme Kalemi kâtiplerinden Âsâf Bey'in mahdumları olan Asal kardeşler, Darü'l-Elhân'ın kuruluşunun ardından bu okulda batı müziği bölümü hocalığı yapan mûsikîşinaslardır. Baydar'a (2010) göre; Asal kardeşler Padişâh Mehmed Reşad devrinde saraydan aldıkları bursla okumuşlardır (s.238). Asal kardeşler Türkiye'ye dönüşlerinin adından derleme çalışmaları da yapmış "Yurdumuzdan Nağmeler" adıyla bir eser yayınlamışlardır. Uzun süre Sezai Asal keman, Seyfeddin Asal ise viyolonsel dersi vermiştir. Yalçın Tura ve Erdoğan Saydam öğrencileri arasındadır. Seyfeddin ve Sezai Asal kardeşlerin de yurtdışı eğitim masrafları devlet tarafından karşılanmıştır. Asal kardeşlerin maaşlarının ödenmesi hususunda "Meclis-i vükelâ müzâkeratına mahsus zabt varakasına" ait bilgiler aşağıdaki gibidir:

Meclis-i vükelâ müzâkeratına mahsus zabt varakasıdır

Hazır bulunan zevat-ı fihâmın esâmisi

Müzâkere olunan mevâ'da müte'allik varakanın nevi' ile hülâsa meâli bâb-ı âli evrak odasının olan numarası ve meclise havâlesi tarihi ve melfufâtı dahi kaç kıt'a olduğu

Nev'i-Aded-i Melfufâtı-Evrak Odası Numerosu-Tarih-i Havâlesi

Arâbi-Rumi

HÜLÂSA MEÂLİ

Musika-i Hümâyûn'dan bil'intihâb li-eclil tahsil Viyana'ya ağram kılınmış olan Seyfeddin ve Sezâi Efendilerin devam ettikleri konservatuvarın küşâd edileceği ve mûmâileyhanın derslerine muntazaman devam etmekte oldukları sefâret-i seniyyenin iş'arından anlaşılacağı beyânıyla tahsillerinin sektedâr olmasına mahal kalmamak üzere tahsisât-ı şehriyelerinin kemâkân irsal-i istizânını havi Maârif Nezâreti'nin 14 Teşrini evvel 320 tarihiyle 1674 numarolu tezkiresi okundu.

KARARI

Hükümet-i hümâyûn-u cânibinden bera-yı tahsil-i memâlik-i ecnebiyeye ağram kılınmış olan talebeden mektepleri küşâd bulunanların ahval-i hâzıra münasebetiyle mecbur-i avdet olan talebe hakkında evvelce müttehas karardan istisnasıyla mekteblerine, devam ve maaşlarının da tesviye etdirilmesi Adliye, Maliye, Nafia, Ziraat, Maârif, Posta ve Telgraf ve Telefon nezâretlerine tebliğat icrası tensib edildi.

İmzalar

Fi 21 Zilhicce 332 (10 Kasım 1914)

Fi 28 Teşrinievvel 330 (BOA-MV 194/32)

Yurtdışına mûsikî eğitimi için gitme olayının başta Musika-i Hümâyûn ve diğer bazı kurumlar içerisinde görülmesiyle birlikte, bu akım toplum içerisinde de yaygınlaşmıştır. Genellikle devlet desteği olmadan kendi imkânları doğrultusunda mûsikî eğitimi için yurtdışına giden mûsikîşinaslar yüzyıl sonlarına doğru görülmeye başlamıştır. Bu tür örneklerden bazılarında ait Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan evrak örnekleri aşağıda verilmeye çalışılmıştır.

Bu konuda verilecek ilk örnek Almanya Berlin'e mûsikî tahsili için gitmek isteyen müteveffa kaymakam Kostaki Kondopulos'un kızı Matmazel Anastasya'ya ait evraklardır.

Matmazel Anastasya'nın Dâhiliye Nezâreti'ne verdiği dilekçe aşağıdadır:

Görsel 1: Matmazel Anastasya'nın Dâhiliye Nezaretine Verdiği Dilekçe (BOA-DH.EUM. 3.Şb 26/21)

Matmazel Anastasya hakkında yapılan tahkikat sonucunda Almanya'ya gitmesinde herhangi bir mahzur olmadığını belirten evrak içeriği ise aşağıda verilmiştir:

Osmanlı Ordu-yi Hümâyunu

Başkumandanlığı Vekâleti

Kısm-i sebâi 624 şube

2033 Numero

Dâhiliye Nezâreti Celilesine

"Hülâsâ"

"Mülâzım Şemseddin Efendi ile Matmazel Anastasya hakkında"

Devletlü Efendim Hazretleri

C 19/2/34 ve 138 sayı

Mülâzım Şemseddin Efendi ile Matmazel Anastasya hakkındaki tahkikatnâme sureti merbûten takdim olundu. Anastasya'nın pederi Kostantin Bey mîzan-ı âzâmdan Ahmed Eyüb Paşa'nın kerimesi Hayriye Hanım'a vermiş olduğu ilacın tesiriyle mûmâileyhanın vefâtına sebebi-

yet verdiğinden dolayı üç yüz yedi tarihinde meslek-i askeriden tard edilmiştir. Gerek bu muamelât gerekse merbut tahkikât muzaddına nazaran Anastasya'nın cihet-i mülkiyece dahi bir mahzur olmadığı halde bera-yı tahsil Almanya'ya gitmesinde bir mahzur yokdur. Ol bâbda emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fi 10 Cemaziülevvel (3)34 (15 Mart 1916)

Baş Kumandanlık Erkan-ı Harbiye Reisi

İmza (BOA-DH.EUM. 3.Şb 26/21)

Bu konuda örnek verilecek diğer bir örnek evrak ise elde edilen evrak akışında “Fiham Paşa kerimesi” olarak tanıtılan Betül Hanım'ın mûsikî tahsili için İsviçre'ye gittiğine dair evraktır. Her ne kadar evrak akışından Betül Hanım'ın bu tahsilinde bazı sıkıntılar olduğu ve Dersaâdet'e geri getirilmesi öngörülüyorsa da, belge araştırma konusunu örneklendirir niteliktedir. Belge içeriği şu şekildedir:

Bâb-ı Âli

Hâriciye Nezâreti

Evrak müdüriyeti

Aded

Bern sefâret-i seniyyesinden vârid olan (.....)⁶ tarihli ve 1854/348 numarolu tahrîrâtın suretidir.

Musikî tahsil eylemek üzere bir seneden beri İsviçre'de bulunub hakikat-i halde hiçbir şey tahsil etmeyen Fiham Paşa kerîmesi Betül Hanım'ın burada suver-i gayri münâsibede imtidâd-ı ikâmeti bir takım kîl ü kâl ve mahzûrâtı dâ'i olduğundan âilesi tarafından sefâret-i seniyye vasıtasıyla ve telgrafla Dersaâdete dâvet ve avdete mecbur ettirilmesi menû-t-i re'y-i âlî-i cenâb-ı nezâret-penâhileridir. Ol bâbda.

(Sûret- husûsiyede efrâd-ı âilesi tahkik olunacak birisini

Şube müdürü Mehmed Bey'e) (BOA-DH.EUM.1:Şb. 8/35)

Bu konuda örnek olarak gösterilecek diğer bir belge Musika-i Hümâyun emekli miralaylarından Mehmed Bey'in oğluna ait belgedir. Mehmed Bey'in oğlunun tatilde İstanbul'a gelmesi için düzenlenen bu izin belgesinden de anlaşılacağı üzere oğul Burhan Mehmed Efendi'nin kendi olanakları doğrultusunda Avusturya'da mûsikî tahsilinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Belge içeriği şu şekildedir:

⁶ Tarih kısmında yanlışlıklar olduğundan evrak akışındaki diğer tarih alınmıştır. (6 Aralık 1917)

Ticaret ve Zirâat Nezâreti

Dâhiliye Nezâret-i Celilesi cânib-i sâmiyesine

“Hülâsâ”

Bohemya’da tahsilde bulunan Burhan Mehmed Efendi Hakkında

Mâ’rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki;

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti ifâdesiyle şeref-vârid mevki-i ibcal olan 16 Haziran 334 tarihiyle ve yüz iki numarolu tezkire-i celile-i nezâret-penâhilerine cevâben mâruzdur. Avusturya’da Bohemya’da Leybord Akademisi’nde kendi nam ve hesabına tahsilde bulunan Burhan Mehmed Efendi’nin tatil müddetini âilesi nezdinde geçirmek üzere Dersâadet’e gelmesi evvelce birâderi tarafından istidâ edilmiş olmasına mebni mektebce bir mahzur olmadığı halde akademinin tatilinde mûmâileyhin İstanbul’a gelmesi için hakkında tehsilât-ı mukteziye ifâsında Viyana Şehbenderliği’ne tebliğ ve tavsiye kılındığı anlaşılmış olmağla ol bâbda ve her halde emr u ferman hazret-i veliyyü’l-emrindir.

Fi 28 Ramazan 336 (7 Temmuz 1918)

Fi 7 Temmuz 334 (BOA-DH.EUM.SSM 59/51)

Bu konuda verilecek diğer bir belge örneği ise yurtdışına musikî tahsiline gidecek olan Mediha Hanım’ın pasaport isteğine dair düzenlenmiştir. Bu belgeye ait içerik şu şekildedir:

Maârif-i Umûmiye Nezâreti

Şube: 1

Husûsi Numero: 666

Umûmi Numero: 242540

“Hülâsâ”

Bera-yı tahsil Almanya’ya azimet edecek olan Mediha Hanım’a pasaport tahsisi hususu

Dâhiliye Nezâreti Celilesine

Mâ’ruz-i çâker-i kemineleridir;

Müteveffa Süleyman Paşa kerîmesi Mediha Hanım nezâretin müsâadesiyle musikî tahsili için Almanya’ya azimet edeceği cihetle iktizâ eden pasaportun hanım mûmâileyhaya i’tâsı husûsunda icâb edenlere emr u tebdliğ buyurulması bâbında emr u ferman hazret-i veliy-

yü'l-emrindir.

Fi 28 Şaban 33.

Fi 8 Haziran 334 (8 Haziran 1918)

Maârif-i Umumiye Nâzırı Vekili

İmza (BOA-DH.EUM.SSM 59/31)

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bu eğitim şeklinin devam ettiğini gösteren başka bir belge ise Bükreş'te tahsil gören Afifi Efendi için düzenlenmiştir. Bu belge içeriği şu şekildedir:

Türkiye Cumhuriyeti

Bükreş Şehbenderliği

Adedi

430

Hâriciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı Cânib-i Âlîsine

9 Kanunievvel 1341 tarihi ve 279/13748 numarolu tahrirât-ı âlîleri cevabıdır.

Musikî tahsilinde bulunan Afifi Efendi'ye li-eclil tebliğ-i irsal buyurulmuş olan ihbarnâmenin mûmâileyh tarafından mahz-ı nüsha-yı seniyesinin 5 Teşrinievvel 1341 tarih ve 380 numarolu mektub leffen takdim edildiği ledel-tedkik anlaşılmağla arzına müsâraat olundu efendim hazretleri.

Fi 18 Kanunievvel 1341(18 Aralık 1925)

Bükreş Şehbenderi

İmza (BOA-HR.İM. 169/74)

Bu konu ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yapılan tarama sonucunda yukarıda içerikleri verilen evraklar dışında başka belgelere de rastlanmaktadır. Büyük bir çoğunluğu kendi olanaklarıyla Avrupa'ya giden mûsikîşinaslara ait olan bu evraklardan yukarıda örnekleri sunulanlar haricinde kalanlar ve içerdiği konular ise özetle şu şekildedir:

1. İkmâl-i tahsil için Avrupa'ya gönderilen Osmanlı talebeleri. Fenn-i mûsikî tahsil etmekte olan Pol Ananyan Efendi'ye maaş tahsisi-20 Temmuz 1901-(BOA-HR.ID. 2032/105)
2. İkmâl-i fenn-i musîki eylemesine mebni Memâlik-i Sâhâne'ye avdetine müsaade buyurulması istihâmını hâvî Bogos Nerchabouk nam kimse tarafından verilen istid'anâmenin leffen takdim kılındığı-22 Ocak 1904- (BOA-HR. SYS 2750/38)
3. Paris'de mûsikî tahsili yaptıktan sonra Mersin'e gelerek taht-ı tevkife alınan Bogos Tersayok'un ve Mersin'deki ailesinin Ermeni fesedesi ile münasebetleri olup olmadığının tahkiki-27 Şubat 1905-(BOA-DH.TMIK.M 192/20)
4. Fen-i mûsikî tahsili için Paris'te bulunan Daksi Efendi'nin kerimesi Matmazel Hâmîde Melike Korsi'nin tahsilini ikmal için 300 frank tahsis edilmesi talebi üzerine bütçede karşılık bulunmadığının bildirildiği-18 Haziran 1908-(BOA-MF.MKT 1091/9)
5. Avrupa'da tahsil gören bazı talebenin tahsil sürelerinin tahkik edilmesi gerektiği-3 Nisan 1911-BOA-MF.MKT 1169/20)
6. Arnavutköy Amerikan Koleji Piyano Muallimesi Madam Olga'nın mûsikî tahsili için Berlin'e azimetine müsaade edildiği-26 Eylül 1917-(BOA-DH. EUM.3.Şb 23/46)
7. Berlin'de mûsikî talebesi Mehmed Ali Bey'in ödenmesi geciken tahsifatının Osmanlı Bankası ile gönderildiği-25 Temmuz 1918-(BOA-MF.MKT 1234/114)

Elde edilen arşiv evrakları dışında, yapılan biyografik çalışmalardan da Cumhuriyet Dönemi öncesi Avrupa'ya mûsikî tahsili için giden mûsikîşinaslar hakkında bilgiler elde edilebilmektedir. Bu bağlamda; yurtdışına mûsikî eğitimi için giden ve Türk müzik tarihinde önemli yeri olan diğer bir isim ise Giriftzen Âsım Bey'in oğlu Musa Süreyya Bey'dir. Musa Süreyya Bey 1910'da devlet tarafından mûsikî öğrenimi için Berlin'e gönderilmiştir. Almanya'da beş yıllık tahsilinde sonra vatanına dönerek İstanbul Konservatuvarı'nın ilk kuruluşunda müdür olarak uzun yıllar çalışmıştır (İnal, 1958,s.224; Rona, 1960,s.178; Öztuna, 1974,s.41; Özcan, 2006,s.225).

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Avrupa'ya öğrenci gönderme politikası yine devam etmiş ve Tevhid-i Tedrisat Yasası sonrasında planlanan "yurtdışı eğitimi uygulaması", 29 Ekim 1924'te, yani Cumhuriyet'in birinci kuruluş yıldönümünde açılan "Maarif Vekâleti Avrupa Sınavıyla" hayata geçirilmiştir. Bu sınavın ardından Paçacı'ya (1999) göre; 1924 yılının sonbaharında Ekrem Zeki (Ün), Cezmi (Erinç) ve Ulvi Cemal (Erkin) Paris'e gönderilirler. Daha sonra da, 1926'da Necil Kazım (Akses), 1927'de Hasan Ferit (Alnar) Viyana'ya; 1928'de Cevat Memduh (Altar) Leipzig, Ahmet Adnan (Saygun) Paris, Halil Bedii (Yönetken) Prag'a gönderilmiştir. Bu yıllarda Nurullah Şevket (Taşkıran) ve Bayan Afife de Avrupa'da şan eğitimi alırlar (s.15-16).

Yukarıda içerikleri ve konuları verilen arşiv evrakları dışında bazı biyografik çalışmalar ele alındığında, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı itibariyle yukarıda verilen isimlerin haricinde daha birçok müzikşinasın gerek devlet himayesinde gerekse kendi imkânlarıyla yurtdışına müzik eğitimi için gittiğini görmek mümkündür. Vondra Bey, Osman Zeki Üngör, İzzet Nezih Albayrak, Ali Sezin, Halil Rifat Onayman gibi isimler, devletin sağladığı olanaklarla bu eğitim fırsatından faydalanan müzikşinaslar arasında sayılabilir. Ayrıca Fethi Topuz ve Semih Argeşo ise kendi imkânları doğrultusunda bu eğitim türünden faydalananlardan sadece birkaçıdır.

5. Sonuç

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde başlayan toplumsal dönüşüm ve modernleşme çabalarının önemli sonuçlarından birisi eğitim alanında olmuştur. Bu zaman dilimi içerisinde yaklaşık olarak 700 yıldır varlığını sürdüren medrese tipi eğitim kurumları yerini hızla yeni kurulan modern okullara devretmeye başlamış ve yeni kurulan bu mekteplerin yapılandırılmasında ise büyük ölçüde batıdaki eğitim kurumlarının yapısı örnek alınmıştır. Bu yeni yapılandırma sürecine paralel olarak ortaya çıkan "Avrupa standardında eğitim verebilecek nitelikte öğretmen ihtiyacı" ise Osmanlı bürokrasını değişik çareler üretmeye sevk etmiştir. Bu bağlamda; ilk çare olarak Avrupa'dan uzmanların getirilmesi gibi bir girişim yapılmışsa da bu problemin giderilmesi adına farklı stratejiler de uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda başvurulan bir strateji de "Avrupa'ya öğrenci gönderme" şeklindedir. Bu strateji gereği olarak 1815 yılında ilk defa yurtdışına eğitim amaçlı öğrenci gönderilmeye başlanmıştır. Zamanla devlet tarafından karşılanan eğitim masraflarının fazlalaşması, tahsilde bulunan öğrencilerin teftişinde karşılaşılan sıkıntılar ve öğrenci sayısının artmasıyla birlikte, bu öğrencilerin eğitim ihtiyacını karşılayacak ve Fransız eğitimcilerin görev aldığı Mekteb-i Osmâni isminde bir okul dahi kurulmuştur. Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan siyasi karışıklıklar ve açılan okuldan gerekli verimin alınamayıp kapatılmasının ardından bu strateji zaman zaman silikleşmişse de tamamen uygulanmadan kaldırılmamış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıyla birlikte devam ettirilmiştir. Bir eğitim stratejisi olarak Tanzimat dönemi ile birlikte görülmeye başlayan bu uygulama, Cumhuriyet Dönemi ile devam etmiş ve kapsamı daha da genişletilip, bir devlet politikası haline dönüşerek resmi statü kazandırılmıştır.

Avrupa'ya öğrenci gönderme stratejisinin Osmanlı bürokrasisinde yaygınlaşması, bürokratik yapının tutum ve davranışlarıyla ilişkili olan müzik kültürünü de doğrudan etkilemiştir. Türk müzik kültüründe başka bir patronaj aracı olan "Nişan ve madalya sunma geleneğine" eş zamanlı olarak ortaya çıkan bu uygulama, ilk olarak bir "Tanzimat Kurumu" olan Musika-i Hümayûn içerisindeki müzikşinasların gönderilmesiyle somutlaşmaya başlamıştır. Siyasi otorite tarafından yüzyıl boyunca uygulanan bu strateji, zamanla toplumsal açıdan da benimsenmiştir. Gerek devlet yönetimi tarafından yurt dışına öğrenci göndermenin bir eğitim politikasına dönüşmesi gerekse Klasik Batı Müziğinin toplum nezdinde yaygınlaşarak eğitici ihtiyacının fazlalaşması, bireysel imkânlarla yurt dışına müzik eğitimi giden kişilerin de görülmesini beraberinde getirmiştir. Elde edilen arşiv belgelerinden de anlaşılacağı

üzere; isimleri Cumhuriyet Dönemi ile birlikte daha da fazla duyulacak olan Cosmi Devlet, Saffet Atabinen, Seyfeddin Asal, Sezai Asal, Musika-i Hümayun'dan Avrupa'ya musıkî eğitimine gönderilen kişiler arasında yer almaktadır. Bu stratejinin uygulanmasında, Musika-i Hümayun'un yanı sıra farklı kurumların da (*Ticaret ve Zirâat Nezâreti, Bulgaristan Komiserliği*) görev aldığını görmek mümkündür ki hem arşiv belgelerinden hem de biyografik araştırmalardan bu bilgiye ulaşılabilmektedir. Bu çerçevede; devlet himayesi dışında kendi olanaklarıyla bu eğitimi gören birçok sivil mûsikîşinas örneğine de rastlanmaktadır. Araştırma kapsamında verilen isimler sadece arşiv belgeleri ve bazı biyografik çalışmalar esas alınarak belirlenen kişilere ait olmakla birlikte, daha kapsamlı olarak yapılacak bir çalışma neticesinde daha birçok isme rastlanması mümkün olacaktır.

Avrupa'ya tahsil için öğrenci gönderme uygulaması; 18. yüzyıla başlayıp Tanzimat dönemi ile birlikte daha yoğun sürdürülen eğitim politikası dâhilinde ele alınabileceği gibi, bu politikayı geçmiş yüzyıllarda medrese ve sıbyan mekteplerinin ikâmesini sağlayan patrimonyal sistemin yeni bir aracı olarak ta değerlendirmekte mümkündür. İncelenen arşiv belgelerinden de elde edilen “gönderilen öğrencilere devlet tarafından maaş bağlandığı, harcırah verildiği ve bütün masraflarının devlet tarafından karşılandığı” bilgisinin yanı sıra Erdoğan (2009, 2010, 2013) ve Şişman (2004) tarafından yapılan araştırmalar da bu değerlendirmeyi destekler niteliktedir. Bu bağlamda; Tanzimat dönemiyle başlayıp 1924 yılında Maarif Vekâleti Avrupa Sınavı ile devam eden bu devlet destekli eğitim imkânı sayesinde, Türk müzik kültürünün birçok ismi yurtdışında eğitim alma olanağına sahip olmuştur. Öyle ki adı geçen sınav ve 1948 yılında İdil Biret ve Suna Kan'ın yurtdışına devlet bursu ile gönderilip yetiştirilmeleri için özel olarak çıkarılan 5245 sayılı yasa, bu patronaj aracının kanun hükmüne bağlanmış hali olarak ele alınabilir. Bu yasanın daha geniş kapsamlısı olan ve güzel sanatların her alanında üstün yetenekli çocukların devlet bursuyla eğitim görmelerine olanak veren 1956 tarihli 6660 sayılı yasanın çıkarılması ise bu geleneğin sonraki yıllar yansıması olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak; yaklaşık 1000 yıl öncesinden başlayan ve Durmuş'a (2009, s.21) göre “Avrupa tarihinde de örneklerine sıkça rastlanan” patronaj sistemi, dünya tarihi içerisinde özellikle sanatın-sanatçının desteklenmesinde ve kültürel eserlerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır ki bu rol Burner (1989), Griffin (1996), Brower (1988) ve İnalçık (2015a-2015b) gibi yazarların eserlerine de konu olmuştur. Orta Asya'da ise başta edebiyat alanında Siyasetnâme ve Nasihatnâme gibi eserlerde izleri görülen bu sistem, çok geçmeden Türk devletlerinde de yaygınlık kazanmış ve özellikle sanat alanlarının gelişiminde itici bir güç niteliği taşımıştır. Yaşadığımız zaman dilimine kadar değişik araçlarla somuta dökülen ve günümüzde de “Cumhurbaşkanlığı Kültür-Sanat ve İtrî müzik ödülleri” gibi farklı hâmilik araçlarının da eklendiği bu sistemin önemli araçlarından birisi de eğitim imkânı sağlamadır (Uslu, 2017, parag.6). Genellikle “yurtdışında eğitim imkânı sağlama” şeklinde görülen bu aracın müzik kültürümüzde net olarak görülmeye başladığı dönem ise 19. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir. Bu patronaj aracının müzik kültürüne kurumsal anlamdaki ilk yansıması Musika-i Hümayûn'da görülmekle

birlikte, günümüze kadar değişik kurumlar tarafından üstlenilen hâmilik sayesinde müzik kültürümüz içerisinde bu tür bir ödüllendirme yerleşmiş ve birçok mûsikîşinas bu ödüllendirme sayesinde Avrupa'da eğitim görme şansına sahip olmuştur. Ayrıca arşiv belgeleri içerisinde bulunan 1894 tarihli ilk nizamname (BOA-Y.A.RES. 73/6) ile başlanarak yayınlanan diğer talimatnameler, bu konuda yapılması gereken düzenlemelere ilişkin alınan kararalar ve Cumhuriyet Dönemi ile birlikte çıkarılan yasalar ise bu uygulamanın kurumsallaşma adımlarını göstermekle birlikte bu nizamnamelerde bulunan öğrenci seçme kriterleri bu imkânın bir nevi ödüllendirme niteliğini taşıdığını desteklemektedir.

Kaynakça

- Akkutay, Ü. (1984). *Enderun Mektebi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları
- Aksoy, B. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Musiki ve Batılılaşma, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Akyüz, Y. (2009). *Türk Eğitim Tarihi (15. Baskı)*. Ankara: Pegem Yayınevi
- Arslan, M. (1999). *Türk Edebiyatında Manzum Surnameler-Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- Baykal, İ. H. (1953). *Enderun Mektebi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı
- Berker, E. (1984). Türk Musikisinde Donemler. *Erdem Dergisi*. Cilt 1, Sayı1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Beydilli, K. (2013). "Yeniçeri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi-c.43*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
- Bozkurt, N. (2003). "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
- Brower, R.H-Miner, E. (1988). *Japanese Court Poetry*. Stanford University Press: United Kindom
- Burner, S. (1989). *James Shirley-A Study of Literary Coteries and Patronage in Seventeenth Century England*, University Press of America: ABD
- Çamuroğlu, R. (1994). *Yeniçerilerin Bektâşîliği ve Vaka-i Hayriyye. (2. Baskı)*, İstanbul: Ant Yayınları
- Durmuş, T.I. (2009), *Tutsan Elini Ben Fakirin-Osmanlı Edebiyatında Hâmîlik Geleneği*. İstanbul: Doğan Yayıncılık
- Enderûnî, H. İ. (H.1275-M.1858-59). *Vekayi-i Letaif-i Enderun*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. 1299/1922

- Erdoğan, A. (2009). *Türkiye'de Yurtdışına Öğrenci Gönderme Olgusunun Sosyolojik Çözümü*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Erdoğan, A. (2010). *Tanzimat Döneminde Yurtdışına Öğrenci Gönderme Olgusu ve Osmanlı Modernleşmesine Etkileri*, Sosyoloji Dergisi sayı.20. s. 121-151
- Erdoğan, A. (2013). *Yurtdışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi
- Gazimihâl, M. R. (1955). *Türk Askeri Müzikaları Tarihi*. İstanbul: Maarif Basımevi
- Griffin, D. (1996). *Literary Patronage in England 1650-1800*. Cambridge University Press: United Kindom
- İlgürel, Mücteba (1997). "Yeniçeriler", *İslâm Ansiklopedisi-c.13*. Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- İnal, İ. M. K. (1958). *Hoş Sadâ-Son Asır Türk Musikîşinaslar*. İstanbul: Mârif Basımevi
- İnalçık, H. (1992). Comments on "Sultanism: Max Weber's Typification of the Ottoman Polity. *Princeton Papers in Near Eastern Studies*, No.1, ss. 1-14
- İnalçık, H. (2015a). *Şair ve Patron-Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*. Ankara: Doğu Batı Yayınları
- İnalçık, H. (2015b). *Has-bağçede 'ayş u Tarab-Nedimler-Şairler-Mutrîbler*. İstanbul: İş Bankası Yayınları
- İpekten, H. (1996). *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,
- Kafesoğlu, İ. (2003). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınevi
- Kalpakkı, M. (2003). "Osmanlı Şiirine Genel Bir Bakış Denemesi". *Doğu Batı*, Sayı 22 (Şubat-Mart-Nisan). Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Kodaman, B. (1999). *Abdülhâmîd Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Kutlay Baydar, E. (2010). *Osmanlı'nın Avrupalı Müzisyenleri*. İstanbul: Kapı Yayınları
- Ortaylı, İ. (2015). *Batılılaşma Yolunda (4. Baskı)*. İstanbul: İnkılap Yayınevi
- Özcan, N. (2006). Musa Süreyya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 31*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Özkan, S. (2011). *Türk Eğitim Tarihi (5.Basım)*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Öztuna, Y. (1969). *Türk Musikisi Ansiklopedisi-Cilt I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

- Öztuna, Y. (1974). *Türk Musikisi Ansiklopedisi-Cilt II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Paçacı, G. (1999). Cumhuriyet'in Sesli Serüveni. *Cumhuriyet'in Sesleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Rona, M. (1960), *50 Yıllık Türk Musikîsi*, İstanbul, Türkiye Basımevi
- Sevengil, R. A. (Tarihsiz). *Fatih Devrinde Âlimler, Sanatkârlar ve Kültür Hayatı*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi
- Sevengil, R. A. (1970). *Türk Tiyatrosu Tarihi-IV Saray Tiyatrosu*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Subtelny, M. E. (1988). Socioeconomic Bases of Cultural Patronage Under the Later Timurids. *International Journal of the Middle East Studies*. Vol.20, No.4. pp. 479-505
- Şişman, M. (2004). *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen İlk Osmanlı Öğrencileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Tezcan, N. (2015), "Er Cömerdin Er Nâkesin Ozan Bilir": Divan Edebiyatında Patrona Hitap ve Beklenti, Ötekilerin peşinde-Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan. İstanbul: Timaş Yayınları
- Uzunçarşılı, İ. H. (1977). Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı. *Belleten*. Cilt XLI, Sayı 161, 79-114. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (Tarih yok). Osmanlılarda Askeri Teşkilat. *Osmanlı Tarihi Cilt-1. 7. Baskı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Weber, M. (1978). *Economy and Society, An Outline of Interpretive Sociology*, trans. G. Roth and C. Wittich (Berkeley: UCP), 1: 231-232: 2:1031
- Arşiv Belgeleri**
- BOA (A}MTZ.(04)**. Sâdâret, Bulgaristan 146/26
- BOA (DH.EUM.1:Şb)**. Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Birinci Şube 8/35
- BOA (DH.EUM. 3.Şb)**. Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Üçüncü Şube 26/21, 23/46
- BOA (DH.EUM.SSM)**. Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Seyrüsefer Kalemî 59/51, 59/31
- BOA (DH.TMIK.M)**. Dahiliye Nezâreti İslahat 192/20
- BOA (HR.İD)**. Hâriciye Nezâreti İdare 2032/105

BOA (HR.İM). Hâriciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı 169/7

BOA (HR.SYS). Hâriciye Nezâreti Siyâsi 2750/38

BOA (İE.SM), İbnülemin Saray Mesalihi 10/947, 13/1333, 9/882, 5/404, 7/692, 8/794, 9/872, 9/879, 9/881, 10/1000, 10/1002

BOA (İ.DUİT). İrâde Dosya Usûlü. 74/67

BOA (İ.HR). İrâde Hariciye 304/19308-290/18235, 4/198

BOA (MF.MKT). Maârif Nezâreti Mektubî Kalemi 1091/9, 1169/20, 86/40, 1234/114

BOA (MV). Meclis-i Vükela Mazbataları 194/32

BOA (Y.A.RES). Resmi Maruzat 73/6

Elektronik Makaleler

Uslu, R. (2017). *Mûzikoloji, Panel ve Ödüllendirme, İtri.* (Erş. Adr. <http://www.musikidergisi.com/yazar-202-.html>): 23.01.2017 (Erş.Trh. 01.01.2017)